

VYUČOVÁNÍ MLUVNICKÉ

VE ŠKOLE OBECNÉ

NA ZÁKLADĚ MLUVNÍCH CVIKŮ.

NAPSAL

ANT. BOBROVSKÝ.

DÍL I.

(II. a III. školní rok.)

V BRNĚ, 1899.

NÁKLADEM ČESKÉHO KNIHKUPECTVÍ J. BARVIČE V BRNĚ.

PŘEDMLUVA.

O vyučování mluvnickém již mnoho a mnoho bylo psáno ve všech časopisech učitelských a rokováno snad v každém spolku. Všude vyslovuje se mínění, že naše dosavadní vyučování tomuto předmětu nebere se cestou přirozenou, cestou pravou, čehož následkem jest, že úspěch v něm bývá druhy u žáků dosti pochybný.

Zásadně stojí v nejnovější době proti sobě dva názory: 1. starý, zachovávající dosavadní způsob opřený o mluvnici vědeckou, řídicí se rozvrhem jejím a její formou; 2. nový, stavící se příkře proti veškeré mluvnici, chtějící mluvnici cviky docílití toho, aby si žáci osvojili dokonale znalost správných tvarů jazyka spisovného. Zastanci tohoto názoru zavrhuji všecku vědeckou mluvnici, nechtějí ničeho slyšeti o její systematice, zavrhuji veškero rozdělování látky dle ní atd.

Jak obyčejně v bojích takových bývá, vystupuje se s obou stran příliš radikálně. Kde dva názory úplně protivné na sebe narazí, tam nebude asi pravda plná ani na té ani na oné straně, nýbrž někde uprostřed.

Nelze upřítí, že dosavadní způsob vyučování mluvnického nebyl správný.

Kde jest toho vlastní příčina;

v rozvrhu samém, kterým se berou mluvnice vědecké a dle nich postup náš dosavadní ve škole obecné, nebo ve způsobu, jak látka mluvnická, tento rozvrh vyplňující, dle zvláštních poměrů školy obecné probírána byla, čili jinak řečeno v methodě učby?

Tvríme: Neúspěchem tu a tam se vyskytující nebyl vinen rozvrh sám, nýbrž způsob,

jak ve školách našich mluvnické látce vyučováno bylo.

Příliš se hledělo na theorii mluvnickou; na to však, co jest vlastním účelem mluvnice ve škole obecné: na cvičení správné mluvy bylo zapomináno.

Příklad tvrzení to dokáže.

V našich osnovách na př. stojí: podstatné jméno, jeho rod, číslo a sklonba. Příkaz tento plněn byl většinou učiteli tak, že cvičili definici podstatného jména, že naučili pravidlu, kdy je podstatné jméno rodu mužského, ženského a středního, kdy je čísla jednotného a množného, že naučili pravidlům, která podstatná jména se skloňují dle toho neb onoho vzoru atd. Učitel ve větách na tabuli napsaných nebo v čítance obsažených dal žáky vyhledávati podstatná jména, určovati jejich rod, číslo a vzor skloňovací, což do omrzení se opakovalo tak dlouho, až žák samostatně dovedl říkati na př.: kráva je podstatné jméno, rodu ženského, 1. pád čísla jednotného; toto podstatné jméno skloňuje se dle vzoru ryba.

Jaký užitek pro skutečnou mluvu měl z toho všeho žák?

Ačkoli dobře věděl, že podstatné jméno kráva se skloňuje dle vzoru „ryba“, přece mluvil a psal: Tatínek heli s krávó na trhu. Máme dvě kráve. Jezdíme s kravama atd. Tak mluvil a psal žák proto, že se mu podávala o podstatném jméně a o vzoru „ryba“ pouhá suchá theorie mluvnická, aniž mu byl podán živý obsah látky, kterou měl zužitkovati prakticky ve svých hovorech, jež spadá pod názvy: rod podstatných jmen, číslo, vzor: „ryba“.

Nepochopení vlastního účelu látky v osnovách všeobecnými názvy udané, záměna účelu theoretického s praktickým — toť kámen, o kterýž jsme dosud klopýtali.

Přestaviti látku praktickou, v určitém, všeobecném názvu obsaženou, na místo první a látku theoretickou, na nejmenší míru omezenou, na místo druhé jest vlastní podstatou reformy mluvnické učby ve škole obecné.

Někteří novější methodikové chtějí úplně odstraniti dosavadní třídění látky mluvnické, chtějí z kořene vyvrátiti vůbec dosavad obvyklý způsob vyučovací a postaviti na jeho místo způsob naprosto nový. Až dosud byly to jen nástiný více theoretické, které veřejnosti podány byly, tak že nelze určití, jak by se asi pokusy ty osvědčily v praxi školní. Není vše nové nejvýbornější, a není vše staré naprosto špatné. Co v theorii často se zdá býti velice výhodné a účelné, na půdě skutečnosti se osvědčí jako nevýhodné a neúčelné, hlavně, posuzuje-li se předmět školní sám o sobě a nepřihlízí-li se také ku předmětům jiným, s ním spjatým.

I my již dlouhou řadu let zabývali jsme se reformou učby mluvnické. A některé výhody, kterých jsme se dopracovali, od jiných často již dnes užívány jsou. Již v r. 1892 ve článku: „Pravopis ve škole obecné“ (Učitel) uvedli jsme některé pokyny, které nám otevírají průzor do nového, snadnějšího způsobu vyučování mluvnického; v r. 1895 ve článku: „Nářečí a jazyk spisovný ve škole obecné“ (Učitel) ukázali jsme, v čem spočívá vlastně reforma učby mluvnické. Myšlenky ty poněkud již prakticky jsme provedli ve spisku: „Návod ku praktickému vyučování mluvnickému ve škole obecné“,*) vydaném v r. 1897, ačkoli jsme tu vázání byli zvláštním přáním a úmyslem vydavatelovým. Od těch dob již prakticky pracovali jsme ve škole dle svého nového způsobu vyučovacího a můžeme proto ukázati na výsledky ve škole docilené, což arci pro účelnost metody jest vždy rozhodující. Nezavrhneme dosavadního třídění látky mluvnické, poněvadž nevidíme pražádného rozumného důvodu, proč bychom to činiti měli; ponecháváme dosavadní rozvržení, ale obsah jeho vyplňujeme prakticky zpracovanou látkou, zůstavujice theorii mluvnickou jako vedlejší stupňům vyšším.

Nechceme se tu pouštěti do širšího odůvodňování a kriticování názorů nejnověji se vyskytnuvších. Ať již boj o methodu učby mluvnické vyvrholí v ten či onen bod,

---

*) O. Sadovského: Knihovna učitelská. Úplně rozebráno.

kniha, kterou tu učitelstvu podáváme, může býti vhodným přechodním stupněm od metody staré ku nové, může býti pomůckou, kterou učitelstvo znenáhla uvykne novějším metodám, tak že, bude-li v budoucnosti dosavadní metoda úplně zrušena, nenalezne učitelstvo nepřipraveno.

A s tohoto stanoviska, prosíme, ať jest kniha tato posuzována.

Ant. Bobrovský.

I. Část theoretická.

Počátky mluvnické učby ve škole obecné nejsou všude stejny. Čím máme počítí ve II. školním roce vlastní mluvnici?

Žáci z I. školního roku znají již pojmy: osoba, věc, slovo, slabika, hláska.

Těchto vědomostí užijeme jako osvojovacích tlumů, abychom na nich počali budovati vlastní vyučování mluvnické.

Vyvinuvše znova pojmy: osoba a věc, ihned seznámíme žáky s pojmem slovo prostou definicí:

Řekneme-li jméno některé osoby nebo věci, vyslovili jsme slovo.

Žáci pak říkají a píší různá slova a rozkládají je ve slabiky a hlásky.

Dosud obyčejně počínalo se vyučovati mluvnici rozbohem pojmu: věta.

Postup náš jest přirozenější, neboť žáci na začátku II. školního roku nedovedou ještě psáti celé souvislé věty. Jest nutno cvičiti je nejprve ve psaní jednotlivých slov, jako útvarů jednodušších. Hlavní zřetel tu obracíme na to, aby žáci správně každé slovo vyhláskovali, což u slov se skupinami vícehláskovými není u žáčků z I. oddělení příšlých právě věcí snadnou.

Pojem věty vyvíjí se obyčejně na základě pojmu: myšlenka. Že vývin ten u žáčků malých jest dosti obtížný, uzná každý. Definici: Věta jest slovy vyjádřená myšlenka zaměňujeme snadnější: Povíme-li něco o osobě nebo věci, pověděli jsme větu.

Chtějíce i tu zachovávatí zásadu: od jednoduchého ke složitějšímu učíme nejprve poznávati věty o dvou slovech, pak věty se slůvky *se* a *jest* a konečně věty s nejobyčejněj-

šími předložkami. Účelem cviků těch jest, aby žáci si zvykali tato malá slovíčka psát sama pro sebe, aby jich nespojovali se slovy druhými.

Následuje pak látka o samohláskách a souhláskách. I v této partii odchylujeme se od dosavadního způsobu vyučovacího a zavádíme metodu úplně novou. Termíny samohláska a souhláska jsou pro malé žáčky obtížné. Na tomto stupni zcela dobře vystačíme jediným, žákům již známým názvem hláska. Mluvíme proto ve II. školním roce jediné o hláskách dlouhých a krátkých, o hláskách tvrdých a měkkých, ponechávající termíny mluvnické teprve do III. školního roku.

Až dosud partii o samohláskách bylo věnováno v našich školách málo péče. Cvičení tu probíraná týkala se pouze rozdílu mezi termíny: samohláska a souhláska. A přece cviky tyto jsou základem správné mluvy a na ní závislého správného psaní. Vypěstuje-li se ledabylost v této partii ihned na počátku, jeví se zhoubné toho následky až do konce školní návštěvy tím, že žáci čárek nad dlouhé samohlásky nekladou.

Ale tento čistě pravopisný účel není tu jediný. I pro opravu správné mluvy jest tato partie velice důležitá. Mnohá slova v nářečí mají jinou kmenovou souhlásku, než tomu jest v řeči spisovné. Slovům těm až dosud nevěnovalo se pozornosti nižádné (ani v nejnovějších návodech). A přece slova ta jsou pro správnost mluvy důležitá; jsou to namnoze slova, kterých stále v obyčejném hovoru se užívá, jako: chlív, mléko, krev, mouka (chliv, mlíko, kriv, móka).

Neméně důležitá jest cvičiti slova s náslovným *o* a *ú*, která zpravidla v nářečí náslovné *o* zaměňují ve slabiku *vo* (osel-vosel) a *ú* ve slabiku *hó* (úterek-hóterek).

Probírajíce tato slova, můžeme způsob vyučovací výhodně měniti, aby se docílilo rozmanitosti a zajímavosti. Jednou učitel napíše slova ta před vyučováním na tabuli (nebo je dá některému staršímu žáku opsati), jindy slovo po slovu

předvádí, opravuje a teprve pak na tabuli správně píše, jindy píše tvary na tabuli a ústně je opravuje, načež je žáci píší na tabulky. Nikdy však nesmí učitel opomenouti, aby napsaná slova nedal žákům na konci půlhodiny několikráte ve sboru říkati, neboť jedině tím zvyká ucho na správné tvary tak, že nikdy již z duše nevymizí.

Probírajíce souhlásky tvrdé odchylujeme se taktéž od dosavadní metody. Předvádíme řadu slov, ve kterých se objevují tvrdé slabiky. Tím, že žáci vidí před sebou řadu slov vždy s jednou slabikou tvrdou, že vyslovují slova ta, zvyknou si na ně. Tu názor zrakový a sluchový působí spolu tak, že po oněch cvičeních žáci již málokdy chybují, hlavně, jsou-li žáci nuceni po každém cvičení po přímém názoru v tichém zaměstnání doplňovati slova, ony slabiky obsahující.

O měkkých a obojetných souhláskách ve II. školním roce vůbec nemluvíme. Ihned od začátku II. školního roku řídíme se pravidlem, že všude tam, kde slyšíme *i*, píšeme měkké *i*. Slova s tvrdým *y* (*y*) cvičíme pak jako výjimky z udaného pravidla. Teprve ve III. školním roce seznámíme žáky se souhláskami měkkými a obojetnými.

Velmi cenným pomocníkem při látce o podstatném jméně jsou nám slůvka: *ten, ta, to, ti, ty, ta*. Hlavně ve množném čísle slůvka *ti, ty, ta* jsou činitelé veledůležití, na nichž závisí jak správné tvary tak i jejich psaní. Jsou-li cviky se slůvky těmi důkladně probrány, jest většina nejdůležitější látky mluvnické nejen u podstatných jmen, ale i v jiných partiích probrána. Všecky mluvnické rozbory spočívající na pojmu podstatného jména ponecháváme do III. školního roku.

Nejobsáhlejší a také nejdůležitější látkou II. školního roku jest sloveso, poněvadž tu žáci nejvíce chybují, užívajíce tvarů nářečí. Úkolem tohoto stupně může býti arci jen nepatrná část této obsáhlé látky, obsahující jedině nejobyčejnější odchylky řeči spisovné od nářečí. Jsou to:

1. Přípona -eme v 1. osobě čísla množného.
2. Přípony -ím, -í, -íme.
3. Přípona -ou.
4. Přípona -ají.
5. Přípona -ují.
6. Tvary pomocného slovesa býti: jsem, jsme, jest, není, jsou, bývá, byl, budeme, budou.
7. Tvary slovesa jíti a jmenovati.
8. Přípony přičestí činného.
9. Neurčitý způsob.

Všecku theorii mluvnickou týkající se slovesa ponecháváme III. školnímu roku.

Dalším úkolem II. školního roku jest nacvičiti přípony přídavného jména určitého.

Z látky o náměstkách přidělujeme tomuto stupni:

1. Opravu chybných tvarů osobních náměstek.
2. Opravu chybných tvarů náměstek přisvojovacích.

Látka, která přináleží III. školnímu roku, jest vždy označena jiným tiskem. Ve škole dvojtřídní, kdež oba školní roky jsou spojeny v oddělení jedno, probíráme veškerou látku a to tak, že látku náležející II. školnímu roku probíráme se žáky všemi, látku pak III. školního roku jediné se žáky tohoto roku, při čemž žáci II. školního roku jen věty ku cvičení udané píší.

Ve školách s odděleními jest důležitým činitelem tiché za městnání. Má-li toto nésti užitek, musí každé cvičení míti jistý cíl a musí býti těsně spjato s vyučováním přímým, tak že jest pouze jeho pokračováním a doplňkem. Co žáci ve přímém vyučování společně s učitelem probírali, mají samostatně v půlhodině vyučování nepřímého konati, čímž obě půlhodiny mají se k sobě jako theorie a praxe, jako návod a samostatné provedení. Z té příčiny za každé cvičení přímého vyučování podáváme cvičení to účelně doplňující úkol pro tiché zaměstnání.

Pro snadnější orientaci podáváme podrobný rozvrh látky na měsíce.

Měsíc	Hodina	Látka mluvnická
I.	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.	Osoha; slovo. Věc; slovo. Slabika. Hláska. Abeceda. Věta o dvou slovech. (Cvičení 1.) Věta o třech slovech. (Cvičení 2.) Rozklad slov ve slabiky a hlásky.
II.	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.	Samohláska a—á. (Cvičení 1.) Věta o třech slovech. (Cvičení 3.) Samohláska a—á. (Cvičení 2.) Samohláska e—é. Věty obsahující předložky. (Cvičení 4.) Samohláska i—í. Věty obsahující předložky. (Cvičení 5.) Věty obsahující předložky. (Cvičení 6.)
III.	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.	Samohláska o. Samohlásky u—ů. Samohláska ú. Dvojhláska ou. Samohláska, dvojhláska. Slabiky hy—chy. Slabiky ky—ry. Opakování.
IV.	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.	Slabiky ny—dy—ty. Souhlásky tvrdé. Souhlásky měkké. Souhlásky obojetné. Slovičko ten u podstatných jmen. " ta " " " " ta " " " " to " " "

Měsíc	Hodina	Látka mluvnická
V.	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.	Pojem podstatného jména. (Cvičení 1.) " " " (Cvičení 2.) Rod mužský. Rod ženský. Rod střední. Cvičení opakovací. Číslo " " jednotné.
VI.	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.	-i ve množném čísle. -y " " " -y " " " -a " " " Číslo množné. Cvičení opakovací. " " " "
VII.	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.	-eme v 1. osobě množného čísla u sloves. -ím, -íš, -í atd. -ou ve 3. osobě množného čísla. -ají " " " " " -ují " " " " " Tvary jsem — jsme. " jest — není — jsou — nejsou. " slovesa jíti a jmenovati.
VIII.	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.	Tvary slovesa bývati. " byl — byla — bylo. -l -la -lo u přičestí činného -li " " " -ly " " " -la " " " Tvary budeme — budou. Pojem slovesa.

Měsíc	Hodina	Látka mluvnická.
IX.	1.	Čas přítomný.
	2.	" "
	3.	" minulý.
	4.	" budoucí.
	5.	-ý u přídavných jmen.
	6.	-á " " "
	7.	-é " " "
	8.	Cvičení opakovací. "
X.	1.	-í u přídavných jmen.
	2.	Pojem přídavného jména.
	3.	Rod přídavného jména.
	4.	" " "
	5.	" " "
	6.	Číslo přídavného jména.
	7.	Námětky osobní.
	8.	Námětky přisvojovací.
XI.	1.	Podmět.
	2.	Výrok.
	3.	Opakování.
	4.	"

II. Část praktická.

I. Slovo, slabika, hláska, abeceda.

Osoba; slovo.

Já mluvím. Mluvíš také?

Kdo mluví, jest člověk. *Mluvíš také? Mluvíš také? Mluvíš také?*

Co jsem já, že mluvím? — Co jsi ty? — otec? — matka? atd.

Každý člověk jest osoba.

Já jsem osoba. Co jsi ty? — Co je N.? — otec? — bratr? — stolař? atd.

Žáci sami ~~řekají~~ ^{řekají} osoby, při čemž učitel pečlivě dbá správné výslovnosti.

Řekneme-li jméno některé osoby, vyslovili jsme slovo.

Každé slovo musíme psátí samo pro sebe. Nesmíme nikdy spojovati dvě slova dohromady. Kdybych měl napsati vedle sebe dvě slova: bratr, sestra, nesmím je spojití, ale musím psátí každé zvlášť.

Žáci pak píší následující slova: maso, seno, voda, železo, olovo, kuře, zahrada, vosa, sova, socha, zlato, kolo, ocet, otec.

Úkol:

Opište následující slova: otec, matka, sestra, bratr, stolař, kuchař, žačka, teta, strom, pes, les, kos, koza, dřevo, okno, kostel, dědeček, lavice.

Úkol.

Pište jména osob.

Věc; slovo.

Všichni znáte koně. Mluví kůň? Jest kůň osoba?

Kůň jest věc.

Žije kůň?

Kůň jest věc živá. Věcem živým říkáme zvířata.

Říkejte zvířata, která znáte!

Řeknu: stůl. Je stůl osoba? — Stůl jest věc. Je stůl věc živá?

Stůl je věc neživá.

Říkejte věci neživé!

Řekneme-li jméno nějaké věci, vyslovili jsme slovo.

Smíme slova spojovati v písmě?

Úkol:

Opište následující slova: husa, kačena, kuchařka, lampa, sova, chroust, klobouk, tabule, okno, buk, kostel, pekař, tesař, inkoust, stěna, housle.

Úkol.

Pište jména zvířat, která znáte.

Slabika.

Řeknu slovo: ma so.

Dejte dobrý pozor, na kolikráte vyslovím to slovo! (ma-so) — Na kolikráte jsem je vyslovil? — Kolik částí má toto slovo? — Která je první část? — druhá?

Podobně rozloží se slova: seno, kuře, vos, hlava, koza, tabule, osoba.

Část slova se jmenuje slabika.

Žáci pak rozkládají písemně následující slova: husa, voda, olovo, železo, stolař, tesař, postel, noha.

Někdy se stává, že na konci řádku nemůžeme již dopsati celého slova. Tu slova dělíme.

Slova dělíme dle slabik.

Směli bychom na konci řádku napsati hus — a na druhý řádek — a? — Rozlož to slovo na slabiky! — Která je první slabika? — Co musíme napsati na první řádek? — na druhý?

Úkol:

Rozložte písemně na slabiky následující slova: maso, kolo, kohout, zahrada, pata, stromek, stupeň, lavice, zlato, vrba, kosa, ruka, louka, mouka, semeno, jahoda.

Provedení:

ma-so, ko-lo, ko-hout atd.

Ve III. škol. roce žáci rozkládají ve slabiky obtížnější slova, jako: oblek, kečka, muška, čítanka, srnka, sestra, hláska, žačka, hruška, konva atd.

Hláska.

Řeknu slovo: seno.

Rozlož seno ve slabiky! — Která je první slabika? — druhá?

Slabika se skládá ze dvou částí: z *s* a z *e*.

Slabiky skládají se z hlásek. *2-tyc. je 2 slabiky a každá složena z hlásek.*

Co je *s*? — *e*? — Ze kterých hlásek skládá se slabika — no?

Žáci pak píší následující slova a rozkládají je ve hlásky: pes, prut, prst, krk, krok, brok, drn, trn, srp, strom, mrak, cep.

(Žáci si tu zvykají vyslovovati jméno hlásky (*pe, e, es; pe, er, u, te*), kdežto v prvním školním roce říkali prostě hlásky.)

Úkol:

Rozložte ve slabiky následující slova: jabloň, vědro, těsto, anděl, sukně, děvče, mračno, člověk, kapr, trnka, srnka, cukr, vrata, struna.

Abeceda.

Slova se skládají ze slabik, slabiky z hlásek.

Napiší vám všechny hlásky na tabuli.

Učitel napíše abecedu a cvičí ji se žáky.

II. Věta.

Cvičení 1.

Říkali jste již mnohé osoby a věci.

O osobách a věcech můžeme si všelicos povídati.

Řeknu na př. jméno: otec.

Řeknu:

Otec pracuje.

Když jsem řekl: Otec pracuje, řekl jsem o otci, co dělá.

Říkejte, co dělá: matka, žák, sestra, dědeček, bratr, stolař atd.

Povídali jste o osobách a věcech, co dělají.

Povíme-li o osobě nebo o věci, co dělá, řekli jsme větu.

Vyslovím pomalu: Otec pracuje.

Na kolikrát jsem vyslovil tu větu? — Otec je slovo, pracuje je také slovo. Kolik slov má tato věta?

Napíši tu větu na tabuli. Jaké o jsem udělal na začátku věty? Co jsem udělal na konci?

Na začátku věty píšeme velké písmeno.

Na konci věty děláme tečku.

Žáci pak píší věty: Matka pere. Bratr čte. Strom roste. Voda teče. Vlák jede. Pes kouše.

Úkol:

Opište následující věty:

Pradlena pere. Voda teče. Vlák jede. Stolař hobluje. Kačena plove. Vezeme seno. Nesu vodu. Hrušeň kvete. Sejeme ječmen. Sečeme oves. Tesař teše. Žnečka žne.

Úkol:

Pište věty o dvou slovech!

Cvičení 2.

Minule jsme říkali o osobách a věcech, co dělají.

O osobách a věcech můžeme říkati ještě něco jiného.

Napíši:

Ječmen se seče.

Větou tou pravím, co se s ječmenem děje. To naznačujeme slovem se.

Na kolikrát jsem napsal tu větu? *Se* je zvláštní slovo; nesmíme je se druhými slovy spojovati.

Říkejte sami, co se děje s: masem (peče, vaří, ji se), žitem (seje, žne, seče, mlátí se), dřevem (seká, štípá se), chlebem (peče, krájí, ji se) atd.

Žáci pak piší věty:

Seno se seče. Ječmen se seje. Maso se peče. Strom se štěpuje. Prkno se hobluje.

Úkol:

Doplňte následující věty slůvkem *se*:

Žito — seče. Oves — seje. Košile — pere. Děvče — češe. Bratr — veze. Koza — pase. Koštětem — mete. Chlapec — směje. Kosou — seče. Srpem — žne. Pluhem — oře. Nožem — řeže.

Úkol:

Napište, co se: seje, sází, žne, seče, krájí, pije, stříhá, váží, měří, brousí, valí, vání, kupuje, prodává, smaží.

Cvičení 3.

Povídali jsme již o osobách a věcech, co dělají a co se s nimi děje.

Řeknu:

Otec jest osoba.

Slovem osoba povídám, co otec jest.

O osobách a věcech můžeme říkati, co jsou.

Vyslovte pomalu větu: Otec jest osoba. Kolik slov má ta věta? — Na kolikrát ji napíšeme? — Napiš tu větu, N., na tabuli!

Říkejte, zda jest osoba: matka, otec, bratr, zák, stolař atd.

Říkejte, zda jest věc: tabule, skříň, lavice, obraz atd.

Žáci pak piší věty: Matka jest osoba. Tabule je věc. Bratr jest osoba. Stupeň je věc. Stolař jest osoba. Prkno je věc.

Úkol:

Napište, zda jest osoba nebo věc: lavice, srp, tesař, dědeček, pekař, stupeň, sklo, strom, dřevo, teta, seno, klobouk, sestra, babička.

Úkol:

Napište, co jsou následující osoby nebo věci: pekař, kůň, pes, vrabec, pivo, kupec, malíř, lavice, kostel, voda, kabát, skříň, škola, zlato, vápenec.

Cvičení 4.

Říkali jsme o osobách a věcech, co dělají, co se s nimi děje a co jsou.

Napiši:

Tabulka je na lavici.

— Slovy: je na lavici povídám o tabulce, kde jest.

Řekněte zvolna tuto větu! — Kolik slov je v této větě? — Na kolikrát ji napíšeme? — Smíme slovíčko *na* spojit se slovem *lavici*? — Říkáme *nalavice* nebo *lavice*?

Žáci podobně říkají mnoho vět, při čemž učitel dbá bedlivě, aby jasně vynikla všechna čtyři slova. (Užije se předložek *na, ve, u, za, do*).

Pro nacvičení se pak píší věty:

U domu je zahrada. Za zahradou je pole. Otec šel do lesa. Konev je ve sklepě. Ve stodole je mlat. Stupeň je na podlaze.

Ve III. školním roce připojí se cvičení na předložku *v* (v lese, v zahradě, v hrnci, v kostele) a *k* (kam kdo jde: k lesu, k vodě atd.).

Úkol:

Doplňte následující věty:

Bratr je — louce. Matka šla — lesa. Bratr jel — pole. — sklepě je tma. Pole je — zahradou. Sestra šla — kostela. Hřbitov je — kostelem. — škole je tabule. Klobouk je — hlavě. Seno je — louce. Veverka je — stromě. — domě je střecha.

Úkol:

Napište, kde je (jsou):

otec, matka, pes, kůň, kráva, stůl, židle, brambory, stromy, plot, záhony, šaty, sešit, péro.

Cvičení 5.

Minule jsme o věcech udávali, kde jsou.

Napiši:

Okno je ze skla.

Slovy ze skla udávám, z čeho okno jest.

Na kolikrát jsem napsal tu větu? — Spojil jsem slovo *ze* se slovem skla?

Podobně říkají žáci různé věci ze dřeva, ze skla, ze sukna, ze slámy, ze železa, ze stříbra, ze hlíny.

Pak se píší věty:

Tabule je ze dřeva. Sekera je ze železa. Vesta je ze sukna. Postel je ze dřeva.

Ve III. škol. roce přidají se věty s předložkou *z* (z plátna, z rohu, z cínu, z olova, z kůže, z kamene, z papíru, z plechu atd.).

Úkol:

Doplňte následující věty:

Okno je — skla. Hrnc je — železa. Stojan je — dřeva. Pouzdro je — dřeva. Prsten je — zlata. Pilka je — železa. Židle je — dřeva. Zrcadlo je — skla. Koule je — dřeva. Podlaha je — dřeva.

Úkol:

Napište z čeho je:

stůl, řetízek, sešit, klobouk, košile, plot, dům, rámeček, kamna, židle, péro, zámek, kniha, bota, kabát.

Cvičení 6.

Na procvičenou probrané látky píší žáci následující věty a rozkládají je ve slova, slabiky a hlásky:

Kostel je budova. Po večeru je noc. Plot je ze dřeva. Vezeme na voze seno. Ve sklepě je tma. Bratr je u dědečka. Na oblaze je mrak. Otec šel do lesa. Seno se seče kosou. Jdeme na louku.

V kostele je kazatelna. Žáci jsou ve škole. V lese rostou stromy. Kráva má na hlavě rohy. Kočka má na prstech drápy. Péro je z ocele. Broky jsou z olova. Matka je v kuchyni. Sešit je z papíru. Záhony jsou v zahradě.

Úkol:

Napiste a) co je: otec, bratr, kostel, dřevo, dědeček, sekera;

zámečník, stolař, postel, kladivo;

b) kde je: bratr, zahrada, pole, louka, potok; hospodář, myslivec, hřbitov, slunce, strom, pták.

III. Samohlásky krátké a dlouhé.

Samohláska a—á.

Cvičení I.

Učitel napíše do dvou řad na tabuli následující slova: vlas, klas, čas, laň, dlaň, rak, mlat, hlas, plat, zrak, drak, mrak, šat, vlak, strach, prach;

já, pán, dám, nám, vám, sám, mám, čáp, páv, hrách, trám, krám, pták, vál, král, mák, žák, hák, máj, háj, ráj, stál, hrál, stráň.

Přečti, N., první slovo! — Viš, co to jest vlas? — Ukaž na vlasy! (Vysvětlení slova.)

Rozlož slovo to ve hlásky! Uprostřed slova slyšíme *a*. Dejte pozor, jak vyslovím to slovo! Učitel vysloví slovo vlas zcela krátce. Vyslovte je všichni! — *a* ve slově vlas je krátké.

Podobně proberou se všechna slova, načez je žáci ve sboru přečtou, vyslovující je krátce.

Přečti slovo *já*! Vyslovil jsi toto krátce nebo dlouze? Co vidíš ve slově *já* nad *á*? — Byla čárka nad *a* také ve slovech v první řadě? — Proč asi tam nikde čárky nebylo?

Nad dlouhé *á* děláme v písmě čárku.

Vyslovte první řadu slov dlouze! — Slyšel z vás někdo říkati vlás, klás, čas atd.? Mluvíme tak? — Jak vyslovujeme tato slova?

Říkejte slova druhé řady krátce! — Slyšel někdo říkati ja, pan, dam atd.? — Jak musíme vyslovovati tato slova? — Co musíme v těchto slovech udělati nad *á*, aby každý věděl, že je má vysloviti dlouze?

Úkol:

Pište správně *a* neb *á* v následujících slovech:

j-, vl-s, d-m, r-k, pl-t, h-j, č-p, kl-s, š-t, ž-k, hr-ch,
s-m, ml-t, vl-k, m-m, pt-k, hl-s, st-l.

Úkol:

Pište jednoslabičná slova 1. s krátkým *a*, 2. s dlouhým *á*.

Cvičení 2.

Podobně jako ve cvičení předešlém proberou se následující slova:

matka, brada, řada, strana, vana, vrata, pata, hlava,
lampa, sama, zahrada;

kláda, ráda, záda, rána, vrána, brána, sláma, jáma,
tráva, kráva, káva, žába, skála, pára, váha, hádanka;

kabát, salát, tabák, panák, kartáč, palác, nakládá;

dává, bravá, skládá, hádá, žádá, párá.

Úkol:

Pište správně *a* neb *á* v následujících slovech:

m-tk-, vr-t-, tr-v-, k-b-t, k-rt-č, kol-č, roh-č, z-hr-d-,
sl-m-, sk-l-, skl-d-, k-v-, t-b-k, boh-č, sek-č, budov-,
zouv-k.

Úkol:

Pište slova s dlouhým *á*!

Samohlásky e — é.

Dle předcházejícího návodu proberou se slova:

cep, sklep, les, pes, sen, den, lev, krev, klec, pec;

dere, pere, žene, leze, veze, kvete, plete, peče, sele, teče;

lék, chléb, chlív;

mléko, léto, stéblo, péro, lékař, mlékař, jméno.

(Upozorní se na některé tvary v nářečí, jako: mlíko,
mlíkař, chlív, chlív, kriv, méno.)

Úkol:

Pište správně *e* neb *é* v následujících slovech:

s-no, l-to, p-ro, p-c, t-č-, jm-no, kv-t-, v-z-, l-z-, s-č-,
kr-v, chl-v, l-kař, p-kař, t-sař, s-káč, d-r-, ml-kařka, p-kař,
kač-na.

Úkol:

Pište slova s *e* neb *é*!

Samohlásky i — í.

Jako ve cvičeních předešlých proberou se slova:

bič, čich, cit;

pila, pivo, žito, život, kosile, židle, cihla, cibule, čepice, slepice;

klíč, míč, klín, skříň, síň, kříž, mříž, psík, píše, písek, víko, krejčí, rohlík, mísa, malíř, talíř, zajíc, lípa, víno, síla, míra, hrnčíř, řemeslník, obuvník, obchodník, řezník, kostelník, kloboučník, hoblík, pilník.

(Cvičení toto jest velice důležité, neboť v nářečí obyčejně zaměňuje se dlouhé *í* krátkým *i*, jako: hrnčíř, krejčí, pilník.)

Úkol:

Pište správně *i* neb *í* v následujících slovech:

p-la, p-ln-k, slep-ce, kl-č, p-še, p-sař, c-sař, rohl-k, skř-ň, zámečn-k, služebn-k, mal-ř, střev-c, c-hla, ž-to, ž-je.

Úkol:

Pište slova s dlouhým *í*!

Samohláska o.

(Oprava chybných tvarů: voko, vokno.)

Učitel napíše na tabuli slova:

osel, ocas, oko, oči, orel, obloha, obilí, osada, obuv, oltář, ovce, otec, okno, ocet, olej, obraz, ovoce, obličej, okolo, oblouk, obec, olovo, omáčka, okres, oves, ořech, otava, olše, okurek, orač, ostráž, opice, oděv
a upozorní na chybné tvary v nářečí!

Úkol:

Napište slova, která mají na začátku *o*!

Samohlásky u — ů.

Proberou se slova:

suk, buk, kluk, hluk, sup, zvuk, duch;

ucho, sucho, kukačka, ruka, husa, tabule, cukr, puška, duha, cibule, kuře;

sůl, hůl, důl, vůl, kůl, půst, kůň, dům, stůl, dvůr, nůž,
můj, tvůj, svůj;

kůra, fůra, můra, půda, růže, kůže, může, kůzle,
vůně, vůle.

Úkol:

Pište správně *u* neb *ů* v následujících slovech:

k-zle, k-že, b-dova, d-še, hr-ška, tr-hla, d-m, dv-r,
s-k, -cho, s-cho, k-ká, p-ká, p-ška, m-ška, p-da, r-že,
m-j, tv-j.

Samohláska *ú*.

Proberou se slova:

úterek, únor, údolí, úvoz, ústí, úpal, úloha, úkol, úleva,
útěk, ústa, úl, úroda, úplněk, útrpnost.

Upozorní na tvary v nářečí: hótetek, hótěk, vévoz atd.

Úkol:

Napište slova s *ú* v násloví.

Dvojhláska *ou*.

(Oprava chybných tvarů *lóka*, *móka*.)

Proberou se slova:

mouka, louka, moucha, housle, bouřka, house, klouže,
kousek, brousek, houska, poupě, kroupa, koule, boule,
pouzdro, roura, roucho, strouhátko, trouba, kouše, bouda,
poupátko, housátko, koupil, koukol, sloup, houba, kohout,
pavouk, pouť.

Úkol:

Pište slova, ve kterých je *ou*!

Samohláska, dvojhláska.

Poznali jste již hlásky *a*, *e*, *o*, *u*, *i*. Od loňského roku již znáte také tvrdé *y*.

Hlásky *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, *y* jsou samohlásky.

Víte již, že tyto hlásky můžeme vyslovití buď dlouze nebo krátce.

Samohlásky jsou dvoje: krátké a dlouhé.

Poznali jste již také hlásku, která se skládá ze dvou hlásek *o* a *u*.

ou je dvojhláska.

Žáci pak píší následující věty, rozkládají je ve slova, slabiky a hlásky a určují v nich samohlásky:

Kukačka kuká. Vrána kráká. Péro je ocelové. Kráva nám dává mléko. Žák píše úkol. Pára je vřelá. Žena se bouřka. Kohout kokrhá. Dům je budova. Stůl je ze dřeva.

Úkol:

Podtrhujte v následujících větách samohlásky.

Slepice kdáče. Husa kejhá. U stromu je kůl. U domu je dvůr. Růže je červená. Kůň táhne. Železo je tvrdé. Tráva se zelená. Kolo vrzá. Vlaštovka je pták. Kočka mňouká. Červ leze. Matka je na půdě.

IV. Souhlásky tvrdé.

Slabiky *hy* — *chy*.

Na tabuli se napíše následující řady slov:

nohy, rohy, parohy, pluhy, váhy, kruhy, ostruhy, hyne, pohybuje;

hýbe, hýká, ohýbá se;

chybuje, chytá, kuchyně, mouchy, měchy, sochy, ořechy, kožichy;

suchý, plachý, hluchý.

Přečti první slovo! — Rozlož slovo to ve slabiky! — Která je druhá slabika? — Jaké *y* je ve slabice *hy*? — Vyslovte celé slovo! — Vyslovili jste slabiku *hy* dlouze nebo krátce?

Podobně proberou se všechna slova, načež žáci čtou je ve sboru, vyslovující slabiku *hy* široce. Kde se tvary liší od nářečí, upozorní se na ně, jako na př.: nohe, ohébá se, chebuje, suché.

Zbývá-li času, tvoří žáci na slova věty.

Jaké *y* bylo vždy ve slabice *hy*? — *chy*?

Ve slabikách *hy* a *chy* píšeme vždy tvrdé *y*.

Úkol:

Pište v následujících větách správně slabiky *hy* (*hý*) nebo *chy* (*chý*):

Jelen má paro-. Pták má dvě no-. Vlak se po-buje.
 Osel -ká. Větev se o-bá. Žák -buje. Ze sině jdeme do ku-ně.
 Zajíc je pla-. Louskáme oře-. Jezdec má ostru-. Roháč
 brzo -ne. Kupec má vá-. Most je dlou-. Kráva má ro-. Na
 zimu máme koži-.

Ú k o l:

Pište slova se slabikami *hy (hý)* a *chy (chý)*!

Slabiky ky — ry.

Jak v předešlém cvičení uvedeno, proberou se slova:
 ruky, suky, buky, broky, hrušky, pušky, kočky, srnky,
 hlásky, kytky, klobouky, kyvadlo, šátky, louky;
 kývá, krátký, mělký, veliký;
 ryba, ryje, hory, čáry, koryto, rybník, sekery, brambory,
 sestry, kočáry;

rýč, starý, mokrý, pokrývač.

(Upozorní se na tvary; ruke, kévá, rebník, réč atd.)

Ve slabikách *ky* a *ry* píšeme vždycky tvrdé *y*.

Ú k o l:

Doplňte následující slova:

Bro- jsou kulaté. -vadlo -vá. Přes potok vedou láv-
 -ba plove. -čem -jeme. Pok-vač pok-vá stře-. Sest- jdou
 do kostela. Vrabec dělá sko-. Ve dřevě jsou su-. Na puškách
 jsou bodá-. Vaříme brambo-. Dědeček je sta-. U lesa je
 -bník. Srn- jsou plaché.

Ú k o l:

Pište slova se slabikami *ky (ký)*, *ry (rý)*.

Slabiky ny — dy — ty.

Proberou se slova:

kačeny, rány, brány, kameny, hrany, varhany, zvony,
 záhony, strany, vrány, maliny;

věrný, černý, malovaný;

sudy, klády, sady, zahrady, schody, jahody, vinohrady;

dým, šedý, hnědý, dýmka;

ty, tyč, tykadlo, boty, motyka, prsty, šaty, sešity, ploty;

motýl, kulatý, zlatý, hranatý.

Ve slabikách *ny, dy, ty*, píšeme tvrdé *y*.
(Upozorní se na tvary: kačene, bote, motél atd.)

Úkol:

Doplňte následující věty:

Tabule má hra-. Rolník má brá-. Lékař obvazuje rá-.
Jdeme do zahra-. Jaho- jsou červené. -m` je še-. -č je ze
dřeva. Mo-l má -kadla. Stůl je kula- nebo hrana-. Pes je
věr-. Čteme novi-. Sbíráme mali-. Máme seši-. Prsten je
zla-. Inkoust je čer-.

Úkol:

Pište slova se slabikami *dy, ty, ny!*

Souhlásky tvrdé.

Poznali jste již abecedu. Z hlásek, které jsou v abecedě, poznali jste již samohlásky. Všecky ostatní hlásky v abecedě jsou s o u h l á s k y.

Říkali jste slova se slabikami *hy, chy, ky, ry, ny, dy, ty*. Jaké *y* bylo vždy v těchto slabikách? — Po kterých hláskách bylo v těchto slabikách tvrdé *y*? — Jest *h* samohláska? — Co jest *h*? — atd.

Ponevadž po *h, ch, k, r, n, d, t* vždy píšeme tvrdé *y*, říkáme: *h, ch, k, r, n, d, t* jsou tvrdé souhlásky.

Žáci pak píší následující věty a podtrhují v nich tvrdé souhlásky:

Strom má kořeny. Přes řeky vedou mosty. Zahradník ryje záhony. Motykou kopeme. Schody jsou dřevěné. Žák má sešity. Na kůře jsou varhany.

Úkol:

Opište následující věty a podtrhujte v nich tvrdé souhlásky:

Maliny jsou červené. Sudy jsou kulaté. Popel je šedý. Řeka je hluboká. Tesař otesává klády. Tabule má rohy a hrany. Kovář dělá pluby. Kráva má rohy. Žákyně píše úkol. Kočky jsou mlsné. Pastýř pase.

Souhlásky měkké.

Učitel napíše na tabuli abecedu.

Z abecedy jste již poznali samohlásky. Co jsou ostatní hlásky? — Které jsou tvrdé souhlásky?

Podívejte se dobře na písmena. Některé písmeno má nad sebou háček. Která jsou to? — Tyto souhlásky se jmenují měkké, protože po nich musíme vždy psátí měkké *i* a nikdy tvrdé. Mimo souhlásky s háčkem náležejí k nim ještě *c* a *j*.

ž, š, č, c, d, t, ň, ř, j jsou měkké souhlásky.

Žáci pak píší následující věty a vyhledávají v nich měkké souhlásky:

Šišky šijí. Pes má ůch. Natěrač natírá. Dítě pláče. Dobré jídlo chutná. Kupec váží. Obchodník měří. Žák se učí. Po noci je den.

Úkol:

Pište slova se slabikami ži, ší, čí, cí, di, ti, ni, ři, ji!

Souhlásky obojetné.

Učitel napíše na tabuli abecedu.

Říkej samohlásky! — Přeškrtnu je na tabuli. Říkej tvrdé souhlásky! — Přeškrtnu je také. Říkej měkké souhlásky! — Přeškrtnu je také. Které souhlásky nám zbyly?

b, p, v, m, l, s, z jsou obojetné souhlásky.

Po těchto souhláskách píšeme obyčejně měkké *i*. Loňského roku jste již poznali slova, ve kterých po těchto souhláskách píšeme tvrdé *y*.

Protože po nich píšeme oboje *i (y)*, říkáme jim obojetné. Žáci pak píší následující věty a určují obojetné souhlásky: Slovo má slabiky. Košile je bílá. Topič topí. Čepice je ze sukna. Kočička má bič. Slepička kdáče. Papír je bílý. Vosa píchá. Pivo je nápoj. Ve škole jsou lavice.

Úkol:

Napište slova, ve kterých po *b, p, v, m, l, s, z* píšeme vždycky tvrdé *y*!

V. Podstatné jméno.

Slovičko ten u podstatných jmen.

Poznali jste již mnohá jména osob a věcí.

K některým jménům osob a věcí můžeme si přidati slovičko ten.

Říkáme: ten otec, ten bratr; ten stůl, ten klobouk.

Říkejte jména osob, ku kterým si můžeme přidati slůvko ten!

Říkejte jména věcí, ku kterým si můžeme přidati slůvko ten!

Učitel pak říká sám jména osob a věcí rozličných rodů, a žáci udávají, může-li se k nim přidati slůvko ten.

Úkol:

Vypište z následujících slov jen ta, ku kterým si můžeme přidati slůvko *ten*:

otec, matka, strom, kačena, buk, lípa, smrk, bratr, vos, pes, kočka, dědeček, sova, stolař, husa, tesař, sestra, chroust, veverka, okno, koza, hrnek, vlas, sukň, jelen, plot, cesta, sklo, hlava, prst, člověk, palec, stůl, ruka, srp, žnečka.

Úkol:

Pište podstatná jména rodu mužského!

Slovičko *ta* u podstatných jmen.

Cvičení 1.

Poznali jste, že k některým jménům osob a věcí můžeme přidati slůvko *ten*.

Řeknu jméno: matka. Můžeme k tomuto jménu přidati slůvko *ten*? — Které asi slůvko si přidáme?

Slůvko *ta* má na konci -a. Také jméno matka má na konci -a.

Říkejte jména osob a věcí, která mají na konci -a!

Úkol:

Vypište ze slov v předešlém úkolu *ta*, ku kterým si můžeme přidati slůvko *ta*!

Úkol:

Pište podstatná jména rodu ženského!

Cvičení 2.

Některá jména osob a věcí mají na konci -e, ačkoli k nim můžeme přidati slůvko *ta*.

Vy na př. říkáte *čepica*, *světnica*, *kytica*. Tak mluvíti nemáme. Neříkáme *ta čepica*, ale *ta čepice*.

Říkejte sami taková slova!

Žáci po několika nejobyčejnějších slovech z pravidla nemohou dále. Tu učitel sám musí jim příslušnými slovy pomáhati. Říká je proto sám a píše na tabuli, načež je žáci říkají ve sboru se slovičkem *ta*.

Slova *ta* jsou: *růže*, *kytice*, *duše*, *neděle*, *lavice*, *květnice*, *palice*, *kůže*, *štěpnice*, *vinice*, *silnice*, *početnice*, *želez-*

nice, vesnice, krupice, bukvice, sklenice, křtitelnice, židle, lžíce, kaše, rýže, křidlice, košile, rukavice, vlaštovice, vichřice, ručnice, holubice, ovce, svíce, jedle, borovice, radnice, slepice, makovice, tlačence, koule, police atd.

Úkol:

Pište v následujících slovech na konci správně *-a* neb *-e*:

matk-, čepic-, sov-, ručnic-, tabulk-, tabul-, ulic-, zahrad-, židl-, vod-, jedl-, slepic-, kačen-, duš-, kaš-, zástěr-, lavic-, palic-, ruk-, košil-, kovárn-, železnic-, sklenic-.

Slovičko *to* u podstatných jmen.

Podobně jako ve předešlých cvičeních vyvine se slůvko *to* a ukáže se na stejné zakončení.

Úkol:

Vypište z následujících slov jen ta, ku kterým si můžeme přidati slůvko *to*:

železnice, otec, okno, pták, poleno, sklo, kukačka, oko, ucho, vrána, pole, čelo, početnice, tabule, temeno, polévka, sádlo, lékař, olovo, dláto, chlív, stéblo, máslo, žák, prkno, léto, tráva, jaro, kolo, město, těsto.

Úkol:

Pište podstatná jména rodu středního!

Pojem podstatného jména.

Cvičení I.

Poznali jste již, že ku mnohým slovům si můžeme přidati slůvka *ten*, *ta*, *to*.

Pamatujte si:

Slovo, ku kterému si můžeme přidati slůvko *ten* nebo *ta* nebo *to*, jest jméno podstatné.

Slova *ta* značí vždy nějakou osobu nebo věc.

Můžeme tedy také říci:

Jména osob a věci jsou jména podstatná.

Žáci pak píší následující věty a vyhledávají v nich podstatná jména:

Otec pracuje. Tesař teše. Kočka mňouká. Kukačka kuká. Vrána kráká. Kolo vrzá. Voda je teplá. Husa kejhá.

Ve škole dvojtřídní, kde oba školní roky jsou spojeny v jediné oddělení, počínáme si při rozboru vět takto: Žáci všichni napíšou větu: Otec pracuje.

Učitel zabývá se výhradně žáky II. škol. roku.

Přečtete větu! — Které slovo tu značí osobu? — Které slůvko si můžeme přidati ku jménu otec?

Po této otázce vyvolává žáky III. školního roku.

Jak se jmenují slova, ku kterým si můžeme přidati slůvko ten?

Jak říkáme jménům osob a věcí?

Jaké jméno jest tedy otec?

Žáci pak píšou následující věty a vyhledávají v nich podstatná jména:

Kovář kuje. Kohout kokrhá. Pes štěká. Pasák pase. Habr je strom. Vrabec skáče. Žák čte. Orač oře. Sekáč seče.

Úkol:

Pište věty o dvou slovech a podtrhujte v nich podstatná jména!

Cvičení 2.

Podobně vyhledávají žáci podstatná jména ve větách:

Na louce je seno. Hospodář oře na poli. Stolař hobluje prkno. Žák píše úlohu. Škola je budova. Bratr nosí vodu. Kanárek je pták. Zámečnick je řemeslník. Sochař jest umělec. Sešit je z papíru. Okno je ze skla.

Úkol: Pište věty o třech slovech a podtrhujte v nich podstatná jména!

Rod mužský.

Vyvine se poučka:

Ku kterému podstatnému jménu můžeme si přidati slůvko ten, to je rodu mužského.

Žáci pak píšou následující věty, vyhledávají podstatná jména a udávají rod:

Potok je hluboký. Sekáč seče kosou. Rolník seje oves. Kovář má kladivo. Zámečnick potřebuje pilníku. Pes má dobrý čich. Mlatec mlátí cepem. Pokrývač pokrývá střechy. Jelen má parohy. Kos má černé peří.

Úkol:

Napište něco o následujících podstatných jménech:

kovář, sedlář, kůň, šátek, hrnec, inkoust, papír, otec, strýček, míc, rýč, stůl, havran, kanárek, kos.

Rod ženský.

Vyvine se poučka:

Ku kterému podstatnému jménu můžeme si přidati slůvko *ta*, to je rodu ženského.

Žáci pak píší následující věty, vyhledávají v nich podstatná jména a udávají jakého jsou rodu:

Lavice je dlouhá. Vrána je černá. Sekera je nabroušena. Sestra ryje záhon. Vrba roste u potoka. Děvečka pere. Matka žehlí košili. Kukačka sedí na stromě. Tabule stojí u stěny.

Úkol:

Napište něco o následujících podstatných jménech: vrána, kráva, tráva, hlava, stěna, světnice, čepice, sklenice, obloha, koza, dědina, růže, kůže, zahrada, lípa, voda, husa.

Rod střední.

Vyvine se poučka:

Ku kterému podstatnému jménu můžeme si přidati slůvko *to*, to je rodu středního.

Žáci pak píší následující věty a udávají rod podstatných jmen:

Dláto je ostré. Stéblo je duté. Seno je suché. Okno je ze skla. Pole je dlouhé. Maso se peče. Těsto kyne. Žito se žne. Sklo je průhledné. Zlato se leskne. Slunce svítí.

Úkol:

Napište něco o následujících podstatných jménech: dláto, dřevo, železo, děvče, pachole, olovo, sklo, mléko, kotě, zlato, kůzle, stříbro, topůrko, slunce, dítě.

Cvičení opakovací.

Žáci píší následující věty, vyhledávají podstatná jména a udávají u nich rod:

Hospodyně nese trávu. Kráva má na hlavě rohy. Brouk má tykadla. Strom má větve. Kůra je drsná. Ve dne svítí slunce. Tabulka je na lavici. Krejčí párá kabát. Hodinky jsou ze zlata. Matka vaří oběd. Prsten je ze zlata. V červnu kvete růže. Sněženka kvete na jaře. Na podzim se česá ovoce.

Číslo jednotné.

Říkáme-li věty, můžeme v nich mluvit o jedné osobě a věci nebo o více osobách a věcech.

Řeknu větu: Kovář kuje.

O kolika osobách mluvím v této větě? — Kolik osob značí podstatné jméno kovář?

Podobně více vět.

Značí-li podstatné jméno jen jednu osobu nebo jednu věc, říkáme, že je v čísle jednotném.

Žáci pak píší následující věty, vyhledávají podstatná jména a udávají o nich rod a číslo:

Kupec prodává. Sláma je žlutá. Děvče je osoba. Tesař teše. Dům je budova. Dláto je nástroj. Žák čte. Strom nese ovoce. Kukačka je plachý pták. Kůň je užitečné zvíře.

Úkol:

Doplňte následující věty:

— hobluje. — štěká. — píše. — pere. — je suchý. — je mokrý. — je černý. — pracuje. — běhá. — je zelená. — tahá. — čte. — má zobák. — má peří. — oře na poli. — zhotovuje zámky. — dělá obuv. — svítí v noci. — chytá motýle.

— *i* ve množném čísle u podstatných jmen rodu mužského.

Poznali jste již, že k některému jménu osoby nebo věci můžeme přidati slůvko *ten*.

Řeknu-li: *ten stůl, ten žák*, myslím vždy na jednu osobu nebo jednu věc. Můžeme však mluvit také o více osobách a věcech.

• Řeknu: *žáci*. Slovem *žáci* myslím na více žáků.

Dejte pozor, které slůvko si přidám ke slovu *žáci* — *ti žáci*.

Mluvíme-li o jednom žaku, říkáme *ten žák*. Mluvíme-li o více žácích, říkáme *ti žáci*. Říkejte sami jména osob a zvířat, ku kterým si můžete přidati slůvko *ten* a říkejte ihned slova *ta se slůvkem ti*. Napiš slůvko *ti* na tabuli. Jaké *i* je na konci? — Napiš slovo *žáci*. Jaké *i* je na konci?

Pamatujte si:

Ku kterému jménu můžeme přidati slůvko *ti*, to musí míti na konci krátké, měkké *i*.

Úkol:

Pište následující jména osob a věcí tak, abyste si v duchu k nim přidávali slůvko *ti*: *žák, jelen, srnec, pes,*

kovář, tesař, sedlář, holub, osel, hoch, chlapec, skřivánek, kolář, kos, čáp, kohout, bratr, bratránek.

— *y* ve množném čísle u podstatných jmen
rodu mužského.

(Oprava chybných tvarů cepe, sklepe atd.)

Poznali jste, že k některým jménům osob a věcí můžeme si přidati slůvko *ti*.

Řeknu slovo: cep. Na kolik cepů tu myslíme? — Které slůvko si přidáme k tomu jménu?

Myslím na více cepů. Tu řeknu: *ty* cepy. Které slůvko jsem si přidal ku jménu cepy? — Říkáte vy také *ty* cepy? (te cepe).

Učitel pak říká sám podstatná jména mužského rodu neživotná, a žáci je říkají se slůvky *ten* — *ty* přirovnávající tvary spisovné se tvary v nářečí užívanými.

Jsou to asi slova:

cep, sklep, stůl, kůl, dub, srp, buk, suk, vůz, řetěz, hrnek, plot, strom, sešit, kamínek, květ, klobouk, list, článek, džbán, obraz, dráp, vlas, zub, šat, klas, strop, kov, smrk, javor, díl atd.

Pravidlo:

Ku kterému jménu můžeme si přidati slůvko *ty*, to musí míti na konci tvrdé *y*.

Úkol:

Napište následující slova, abyste si v duchu k nim přidávali slůvko *ty*:

javor, hlas, les, srp, dům, komín, chrám, krám, potok, vůz, obraz, klas, kabát, řetěz, most, pařez, dráp, habr, čas.

— *y* ve množném čísle u podstatných jmen
rodu ženského.

(Oprava chybných tvarů míse, břize atd.)

Poznali jste již, že k některým jmenům osob a věcí, ku kterým si přidáváme slůvko *ten*, můžeme přidati slůvko *ty*.

Slůvko *ty* přidáváme si také ku jménům osob a věcí, ku kterým si můžeme přidati slůvko *ta*: *ta husa — ty husy*.

Říkáte vy: *ty husy*? — Jak říkáte? (te huse).

Říkejte sami jména osob a věcí, která mají na konci *a* a přidávejte k nim slůvko *ty*!

Úkol:

Napište následující slova a přidávejte si v duchu slůvko *ty*: *mísa, bříza, matka, sestra, ryba, chyba, vrána, brána, kukačka, houba, břitva, cihla, barva, lípa, husa, kráva, kosa, vosa, sova, koza, slza, kapsa, motyka*.

— *a* ve množném čísle u podstatných jmen rodu středního.

Žáci sami nalézají podstatná jména ukončená na *o* a dávají je do množného čísla, říkajíce při každém slově slůvko *ta*: *to kolo — ta kola*.

Úkol:

Napište následující jména osob a věcí tak, abyste myslili si k nim přidané slůvko *ta*:

okno, město, sklo, městečko, topůrko, počítadlo, prkno, držátko, pouzdro, dláto, šidlo, křídlo, koryto, kladivo, hnízdo, strouhátko, jméno, slovo, zrcadlo.

Číslo množné.

Vyvine se poučka:

Značí-li podstatné jméno více osob a věcí, říkáme, že je v čísle množném.

Žáci pak píší následující věty a udávají o podstatných jménech rod a číslo.

Krávy se pasou. Sestry pletou. Lípy jsou košaté stromy. Břitvy jsou ostré. Stolař zhotovuje stoly. Pes má drápy. Motyky jsou ze železa. Zámečník dělá klíče a zámky. Šička šije košile. Na jaře stromy kvetou. Potok má dva břehy. Kostely jsou veliké budovy. Na jaře stromy kvetou. Žačky pletou.

Úkol:

Napište, co zhotovuje *stolař, tesař, krejčí, obuvník, kloboučník, zámečník, hodinář, sedlář, tkadlec, bednář, pekař, kovář, kolář, uzenář*.

Cvičení opakovací.

Na následujících větách opakuje se veškerá látka probraná z hláskosloví a tvarosloví:

Strom má kořeny. Kostely jsou veliké budovy. Vazač váže knihy. Na stěny dáváme obrazy. Sklenář zasklívá okna. Žáci čtou články v čítance. Zahradník štěpuje stromy. Hrobař opatruje hroby. Motýl poletuje po zahradě. Zajíc žije v lese. Malá osada sluje vesnice. Na temeně máme vlasy.

Další opakovací cviky lze prováděti na člancích v čítance.

VI. Sloveso.

Přípona *-eme* v 1. osobě čísla množného.

(Oprava chybných tvarů vedem, nesem atd.)

Poznali jste již mnoho jmen osob a věcí. O osobách a věcech můžeme všelico povídati.

Řeknu: **Žák píše.**

Slovem píše udávám o žáku, co dělá.

Každý z vás může o sobě říci, co dělá.

Napiši řadu takových slov na tabuli:

nesu, vedu, čtu, vezu, beru, peru, deru, lezu, pletu, melu, jdu, jedu, matu se, třesu se, začnu, mnu, žnu, kopu.

Co neseš? — Nesu maso. — Co nesete? — Neseme maso. — Koho vedeš? — Vedu bratra. — Koho vedete? Vedeme koně.

Podobně táže se učitel vhodnou otázkou na každé sloveso, a žáci jednotlivě odpovídají, a to v jednotném i v množném čísle.

Když se proberou všechna slovesa, říkají žáci ve sboru dle tabule:

nesu — neseme, vedu — vedeme, čtu — čteme atd.

Upozorní se pak na tvar nesem, vedem, čtem, kterého žáci zpravidla v obyčejné mluvě užívají.

Úkol:

Napište následující věty tak, aby v nich o sobě mluvilo více osob:

Beru si sešit. Peru šátek. Deru peří. Vedu koně. Vezu se na voze. Nesu vodu. Lezu na strom. Ženu kozu. Pletu punčochu. Melu kávu. Čtu článek. Jdu do lesa. Jedu na pole. Třesu se. Matu se. Začnu počítati. Mnu si ruce. Počnu psáti úkol.

Přípony *-ím, -í, -íme.*

(Oprava chybných tvarů nosím, nosí, nosíme.)

Jak ve cvičení předcházejícím uvedeno, proberou se následující slovesa:

nosím, vozím, vařím, slyším, kazím, žehlím, hasím, válím, krájím, kráčím, klečím, vážím, sázím, sedím, mlčím, házím, mlátím, vláčím, střílím, mířím, prosím, troubím, stavím, kouřím, běžím, stojím, cítím, chodím, vidím, ležím, spím, jím, mluvím, kreslím, ličím, vím, truchlím, honím, vodím, držím, bojím se.

Co nosíš? — Nosím vodu. Co nosí hostinský hostům? — Co nosíme na hlavách? atd.

Ú k o l:

Odpovězte na následující otázky; Co krájíš? — Co jíte k snídání? — Kdo střílí? — Kdy ličíte? — Kam chodíš na besedu? — Co vaří matka? — Kdo ti žehlí zástěry? — Kdo váží? — Klečíš v kostele po celou mši? — Co vidíme na louce? — Oč prosíš otce? — Kam běžíš? — Koho honíš? — Co drží zák? — Čeho se bojíš? — Co sází matka? — Cítíte holest?

Přípona *-ou* ve 3. osobě množného čísla.

(Oprava chybných tvarů nesó, vedó.)

Učitel napíše slovesa z prvního cvičení ve 3. osobě jednotného čísla, a žáci na vhodné otázky jeho tvoří věty v jednotném i ve množném čísle, na př.:

Kdo nese pivo? — Chlapec nese pivo. Chlapci nesou pivo.

Ú k o l:

Napište následující věty, aby se v nich mluvilo o více osobách:

Řezník vede krávu. Děvečka nese vodu. Hospodář veze žito. Služka pere. Děvče dere peří. Kráva žere jetel. Koza ráda leze. Pasák žene husy. Žačka plete punčochu. Sestra mele kávu. Žák čte. Člověk jde do kostela. Růže kvete. Kočka přede. Dítě se třese strachem. Žnec žne. Žák si bere sešit. Ráno začne kohout kokrhati. Chlapec si mne ruce.

Přípona -ají ve 3. osobě množného čísla.

(Oprava chybných tvarů dělají, volají atd.)

Žáci tvoří věty na následující slovesa:

dělá, volá, štěká, kuká, seká, kráká, houpá, kokrhá, hrá, orá, padá, kejhá, trhá, běhá, vrzá, litá, prodává, počítá, puká, vrká, tahá.

(Kdo dělá zámky? — Zámečnick dělá zámky. Zámečnicki dělají zámky.)

Ú k o l:

Napište následující věty tak, aby se v nich mluvilo o více osobách a věcech:

Kolář dělá kolo. Pes štěká. Kukačka kuká. Řezník seká maso. Vrána kráká. Kohout kokrhá. Chlapec si hrá. Rolník orá. Husa kejhá. Děvče trhá květiny. Hoch rád běhá. Kolo vrzá. Pták litá. Kupec prodává kávu. Žák počítá. Skála puká. Holub vrká. Kůň tahá vozy.

Přípona -ují ve 3. osobě množného čísla.

(Oprava chybných tvarů opatrují, milují atd.)

Žáci tvoří v jednotném i množném čísle věty na následující slovesa:

opatruje, miluje, kupuje, posluhuje, stěhuje, maluje, zhotovuje, hobluje, piluje, štěpuje, zahrabuje, zadržuje, ob-
vazuje, kuje, pluje, běduje, pěstuje, poletuje, provozuje, pozoruje.

Ú k o l:

Napište následující věty tak, aby se v nich mluvilo o více osobách a věcech:

Chůva opatruje dítky. Dítě miluje rodiče. Na podzim vlaštovka odletuje. Malíř maluje. Posluhovačka posluhuje. Stolař hobluje. Zámečník piluje. Vítr duje. Zahradník štěpuje strom. Lékař obvazuje ránu. Kovář kuje. Žebrák běduje. Motýl poletuje. Řemeslník provozuje řemeslo. Stavídlo zadržuje vodu. Děvče si kupuje na šaty. Obuvník zhotovuje obuv. Mrtvola se zahrabuje do země.

Tvary pomocného slovesa: jsem — jsme.

(Oprava chybných tvarů sem, sme.)

Co jsi ty? — Jsem žák.

Žák zpravidla odpoví: Sem žák. Řekl jsi: Sem žák.

Tak, mluvíti nemáme. Máme říci: Jsem žák.

Učitel táže se pak otázkami:

1. Co jsi (jsme)?

2. Jaký jsi (jsme)?

3. Kde jsi (jsme)?

Na tytéž otázky pak říkají žáci věty záporné se slovy nejsem, nejsme, jako na př.:

1. Jsi již jinochem? — Jsi tak stár jako N.? — Jsi silný jako muž? — 2. Jsi vždy pozorný? — Jsi vždy pravdomluvný? — Jsi vždy pořádný? — 3. Jsi teď doma? — Jsi teď v lese? — Jsi teď u tabule? atd.

(Při všech větách dbá učitel i v jiných tvarech správné výslovnosti, čímž připravuje již sluch žáků na mnohé následující jednotky učebné.)

Ú k o l:

Odpovězte na následující otázky:

Co jsi? — Co jste? — Jsi teď u tabule? — Jste nyní doma? — Kde jste nyní? — Jsi vždy pozorný? — Jste vždy večer doma? — Jste rádi ve škole? — Jsi zdravý? — Jsi nemocen? — Jsi tak stár jako N.? — Jsi tak veliký jako S.?

Tvary pomocného slovesa jest — není — jsou — nejsou.

(Oprava chybných tvarů není — só — nésó.)

1. Kde jest žák? — Kde jsou záci?

Řekl jsi: Žáci só ve škole. Nesmíme říkati só, ale jsou. Napíši slovo jsou na tabuli. Vyslovte je!

2. Jest N. teď doma?

Řekl jsi: N. není teď doma. Neříkáme není, ale není. Napíše slovo není na tabuli. Vyslovte je!

3. Jsou žáci teď doma?

Řekl jsi: Žáci teď nejsou doma. Neříkáme nejsou, ale nejsou.

Učitel táže se pak dle následujícího postupu rozličnými způsoby na věci ze života žáků, někdy i žertovně, jako na př.: Jest N. zámečnickem? — boháčem? atd.

1. Co osoby a věci jsou (nejsou).

(Kůň jest ssavec. Jest orel také ssavec? — Kůň a kráva jsou ssavci. Jsou vrabec a vlaštovka ssavci?)

2. Jaké osoby a věci jsou (nejsou).

(Jsou všichni žáci pozorni? — Jsou dívky vždy poslušny?)

3. Kde osoby a věci jsou (nejsou).

(Jsou rodiče doma? — Jsou dnes všichni žáci ve škole?)

Úkol:

Odpovězte na následující otázky:

Jsou rodiče doma? — Jsou zvířata osoby? — Jsou zde hodiny? — Jest kůň pták? — Je skřivánek ssavec? — Je náš stůl kulatý? — Jest kupec řemeslník? — Je kovář obchodník? — Jsou bratři doma? — Jsou zde dvě okna? — Jest kůň věc neživá? — Jest lípa keř? — Jest malina strom?

Tvary slovesa jíti a jmenovati.

(Oprava chybných tvarů du, menuju.)

Řeknu: Jdu do kostela.

Opakujte tu větu! První slovo je jdu. Vy tak nemluvíte. Jak říkáte místo jdu? (du). Tak mluvíti a psáti nemáme. Máme říkati: jdu, jdeš, jde, jdeme, jdete, jdou; nejdu, nejdeš, nejde, nejdemo, nejdete, nejdou.

Učitel napíše slova ta na tabuli, a žáci je několikrát ve sboru říkají.

Řekni, kam jdeš! Podobně mnoho žáků.

Řekněte o sobě, kam jdete. (Jdeme do lesa, na pole atd.)

Podobně otázkami proberou se všechny tvary kladné i záporné slovesa jiti a některých nejobyčejnějších složenin, jako: přijdu, najdu, zajdu, vyjdu, půjdu.

Týmž způsobem probere se i sloveso jmenuji. (Jak se jmenuješ? — Jak se jmenuje tvá sestra? — matka? — otec? teta?), při čemž se upozorní na psaní vlastních jmen (veliké písmeno).

Ú k o l :

Odpovězte na následující otázky:

Kam jdeš? — Kam jde bratr? — sestra? — matka?
Přijdeš ráno do kostela? — Půjdeš odpoledne do lesa? —
Přijdete zítra do zahrady? — Půjde matka na trh? — Kdy
zajde slunce? — Přijdete dnes za mnou? — Kdy přijde
otec domů? — Kdy půjde otec do práce? — Sejdeme se
večer u nás? — Jak se jmenuješ? — Jak se jmenuje tvůj
soused po pravé straně? — po levé straně? — Jak se jme-
nuje náš starosta? — naše osada?

Tvary pomocného slovesa bývati.

(Oprava chybného tvaru bévám).

Proberou se tvary: bývám, býváš, bývá, býváme, býváte, bývají ve větách na otázky:

Kde býváš? (u rodičů, ve škole, v zahradě atd.).

Kde bývá někdo? (otec večer, matka dopoledne, žák odpoledne atd.).

Kde býváte? (ráno, dopoledne, večer, v neděli atd.).

Kde bývají? (rodiče, děti před vyučováním, členové rodiny doma).

Podobně proberou se některé nejobyčejnější složeniny, jako:

Kde přebývá? (rodina? — jelen? — koroptev atd.).

Co zbývá — ubývá? (po obědě? — na podzim (tepla)? — večer?)

Čeho nabývá? (žák ve škole? — spořivý člověk? — spravedlivý atd.).

Ú k o l:

Odpovězte na následující otázky:

Kde býváš večer? — Kdy býváte v kostele? — Kdy ubývá tepla? — Kdy tepla přibývá? — Kde přebývá srnec? — Čeho nabývá žák ve škole? — Čeho se dobývá ze země? — Býváš rád u dědečka? — Kde býváte dopoledne? — Býváte ve čtvrtek ve škole? — Čeho ubývá v létě v potoku?

Tvary pomocného slovesa: byl — byla — bylo.

(Oprava chybných tvarů bel — hela — belo.)

Proberou se tvary: byl — byla — bylo — nebyl — nebyla — nebylo

na otázky:

1. Kde jsi včera byl?
2. Kde byla některá osoba? (mužského rodu).
3. Kde jsi byla? (včera, dopoledne, večer, v neděli).
4. Kde byla některá osoba? (ženského rodu).

Ú k o l:

Odpovězte na následující otázky:

Kde jsi byl včera? — Kde jsi byl ráno? — Byl jsi včera ve škole? — Byl jsi v neděli ve škole? — Kde byl včera otec? — bratr? — Byla večer matka doma? — Bylo včera pěkně? — Byl jsi již na jahodách? — Byl otec na trhu? — Byl jsi nemocen? — Byl jsi u kováře? — u stolaře atd.?

Přípony -l, -la, -lo u přičestí činného.

(Oprava chybných tvarů maloval, sekál.)

Řeknu: Ž á k p í š e.

Kdy se to děje, řeknu-li: Ž á k p í š e ?

Řeknu: Ž á k p s a l.

Píše žák teď? — Slovem psal udáváme, co žák dělal.

Řekni to o žačce! — Ž a č k a p s a l a.

Přidej si ke slovu žačka slovíčko *ta*.

Řeknu: D í t ě p l a k a l o. Přidej si slovíčko *to*.

Žáci pak sami říkají, co dělaly osoby a věci mužského, ženského a středního rodu.

(Žáci na Moravě často v mužském rodě vyslovují a píší tyto tvary s dlouhým *á*, jako na př.: maloval, sekál atd.)

Ú k o l:

Napište, co dělal, -la, -lo:

otec, matka, sestra, dítě, pes, chlapec, kohout, zákyně, rolník, znečka, děvečka, tesař, stolař, zahradník, hostinský.

Přípona *-li* u přičestí činného.

Udávali jste dosud vždy o jedné osobě nebo věci, co dělala. Můžeme také o více osobách a věcech říkati, co dělaly.

Řeknu: Žáci psali.

Které slovíčko jsme si přidávali ke slovu žáci? — Ve slově psali mohli bychom po *l* napsati měkké nebo tvrdé *y*. Jaké *i* (*y*) máme napsati, poznáme ihned, řekneme-li slovíčko ti. Jaké *i* asi napíšeme ve slově psali? — Proč?

Podobně říká učitel prosté věty o osobách a věcech živých v jednotném čísle, a žáci je převádějí do čísla množného, při čemž vždy říkají slůvko *ti*.

Ú k o l:

Napište následující věty tak, aby se v nich mluvilo o více osobách a věcech: Žák psal. Dělník pracoval. Stolař hobloval. Malíř maloval. Kuchař vařil. Chlapec si hrál. Pták letěl. Kohout kokrhal. Hoch se smál. Rolník oral. Písař psal. Pes štěkal. Hudebník hrál. Zajíc utíkal. Myslivec střílel. Oráč oral.

Přípona *-ly* u přičestí činného.

(Oprava chybných tvarů pracovale, dělale atd.)

Žáci sami naleznou si podstatná jména ženského rodu ukončená samohláskou *-a*, tvoří na ně věty v jednotném čísle a dávají je do množného čísla, přidávajíce ku každé větě slovíčko *ty*.

Ú k o l:

Napište, co dělaly:

matky, sestry, kuchařky, znečky, žačky, švadleny, vlašťovky, husy, kačeny, děvečky, děti, vrány, kukačky, ženy, stařeny, kočky.

Přípona *-ta* u přičestí činného ve množném čísle.

Učitel napíše na tabuli následující podstatná jména, a žáci říkají věty na otázku: co dělala?

house, kuře, kůzle, kotě, káče, ptáče, jehně, děvče, kolo, hříbě, vrata, poupě, holoubě, hádě, sele, zvíře.

(Ta housata se pásla. Ta kuřata pištěla atd.)

Úkol:

Upozorní se na chybné věty: Housata se pásly atd.

Napište, co dělali (*-ly -la*):

ženci, žnečky, kola u vozu, děvčata, stromy, hasiči, vrata, kořata, vrabci, kusy, kůzlata, květiny, lidé, růže, holoubata, kukačky.

Tvary pomocného slovesa: budeme — budou a tvar neurčitého způsobu.

(Oprava chybných tvarů budem, budó, počítat atd.)

Řekni, co budeš zítra dělati!

Řekl jsi: Zétra budu počítat. To jsi neřekl správně. Neříkáme zétra, ale zítra; neříkáme počítat, ale počítati.

Řekni větu správně!

Řekni o vás všech, že budete počítati!

Řekni o žácích, že budou počítati!

Podobně mnoho příkladů.

Zároveň procvičí se rozdíl mezi tvary: budu — půjdu, budeme — půjdeme, budou — půjdou, které žáci zhusta zaměňují, asi následovně:

Budeš zítra doma? — Budu zítra doma.

Půjdeš zítra do školy? — Půjdu zítra do školy atd.

Budete odpoledne ve škole? — Budeme odpoledne ve škole. — Půjdete do lesa? — Půjdeme odpoledne do lesa atd.

Úkol:

Odpovězte na následující otázky:

Co budeš zítra dělati? — Budeš ve čtvrtek také ve škole? — Budeme zítra kreslit? — Budete mít zítra ruční

práce? — Co budete mít zítra k obědu? — Budou rodiče zítra doma? — Budou sešity za týden dokresleny? — Budeš hodný? — Půjdeš do lesa? — Půjdete ráno do kostela? — Budou brzo svátky? — Půjdou rodiče zítra na pole?

Pojem slovesa.

Poznali jste již, že o osobách a věcech můžeme udávati, co dělají.

Slova, kterými udáváme, co osoby nebo věci dělají, jmenují se slovesa.

Žáci pak piší následující věty a vyhledávají slovesa: Žák čte. Semeno klíčí. Strom roste. Růže opadá. Holíč holí. Sestra šije. Kupec váží. Jedeme po dráze. Matka chystá snídání. Obchodník prodává zboží. Kuře hrabe. Chlapec chytá motýle. Růže kvete. Slunce večer zapadá. Hodiny ťukají.

Úkol:

Opište následující věty a podtrhněte v nich slovesa:

Krejčí šije oděv. Sedlář zhotovuje sedla. Koza trká. Myslivec střílí. Mlátec mlátí cepem. Děvečka zametá. Přijdu večer. Půjdu na pouť. Kovář buší kladivem. Žák píše pérem. Lékař léčí nemocného. Kuchařka vaří. Rolník zasévá obilí. Vezeme seno. Neseme pivo. Zítra budeme kreslit. Slunce svítí.

Číslo sloves.

Kterým slovům říkáme slovesa?

Slovesem můžeme udávati, co jedná osoba nebo věc dělá. Ve kterém čísle asi bude to sloveso?

Reknu: P e s š t ě k á.

O kolika věcech tu udávám, co dělají? — Ve kterém čísle jest sloveso štěká?

Řeknu: Ž á c i č t o u.

O kolika žácích tu udávám, že něco dělají? — Ve kterém čísle jest asi sloveso čtou?

Pamatujte si:

Sloveso může býti v čísle jednotném nebo množném.

Kdy jest asi sloveso v čísle jednotném? — množném?

Žáci pak piší následující věty, vyhledávají slovesa a udávají o nich číslo:

Vlaštovka šveholí. Dělníci pracují. Ženci žnou. Hospodář vláčí. Ryby žijí ve vodě. Veverka žije v lese. Lidé jdou do kostela. Sekáč brousí kosu. Syn poslouchá otce. Hospodář poroučí čeledí.

Úkol:

Dejte do množného čísla následující věty:

Kostelník zvoní. Modlím se klekání. Pletu punčochu. Budu zítra doma. Zítra nebude bratr doma. Pojede do lesa. Hospodář veze obilí. Dá ho do stodoly. Bude svátek. Bratr přijede domů. Jest svátek. Půjdu do kostela. Les se zelená. Sbírám houby. Nosím vodu. Seju ječmen. Kopu brambory. Nesu otec noviny.

Čas přítomný.

Řekni, že počítáš!

Když jsi řekl: Počítám, udal jsi o sobě, že právě teď něco děláš.

Řekni o žácích, že počítají! — Děje se to teď?

Řekneš-li: Počítám, jsi sám při tom? — Řekneš-li: Žáci počítají, jsou ti žáci při tom, když to dělají?

Podobně mnoho příkladů.

Udáváme-li slovesem, že se teď něco děje, znamená sloveso čas přítomný.

Žáci pak píší následující věty, vyhledávají slovesa a udávají o nich, jsou-li v čase přítomném:

Rodiče milují děti. Na jaře kvetou sněženky. Píšeme úkol. Vlaštovka chytá hmyz. Kopeme brambory. Sejeme žito. Voda teče. Koně živíme ovsem. Husa nám dává peří a maso. Kočka chytá myši. Stolař hobluje. Zámečník piluje. Starosta spravuje obec. Hospodář poroučí čeledí.

Úkol:

Napište, že teď něco dělají:

žáci, kováři, rodiče, žacky, bratři, spolužáci, děti, zámečníci, husy, kohouti, vrabci, vosy, skřiváci, zajáci, koně, krávy.

Čas minulý.

Pravili jste, že o osobách a věcech můžeme udávati, že teď něco dělají.

Udávali jste však již o osobách a věcech, co dělaly.

Řeknu: Žák psal.

Udávám slovem psal, že žák teď píše? — To psaní již minulo.

Podobně po mnoha příkladech se vyvine poučka:

Udávámeli slovesem, že se něco stalo, znamená sloveso čas minulý.

Žáci pak píší následující věty a udávají číslo a čas u sloves:

Na jaře rolníci orali. Včera koupil otec koně. Sečeme trávu. Pes hlídá dům. Drvoštěpi skáceli strom. Stromy se zelenají. Na podzim vlaštovky odletují. Bednář zhotovil sud. Vosy pichají. Včely dělají med. Chlapci se klouzali.

Čas budoucí.

Udávali jste již o osobách a věcech, že mohou něco dělati teď, aneb že něco již dělaly.

Teď budeme udávati o osobách a věcech, že něco budou dělati.

Udáváme-li slovesem, že se něco stane, znamená sloveso čas budoucí.

Žáci pak píší následující věty, vyhledávají slovesa a udávají o nich číslo a čas:

Zítřka přijdu do kostela. O žních budou hospodáři svážeti obilí. Otec pojedje do města. Půjdeme na pout. Uklidíme ve světlnici. Včera přšelo. Dnes se obloha jasní. Letos budeme míti výlet. Zavedu koně ke kováři.

Úkol:

Dejte do budoucího času následující věty:

Jest jaro. Na lukách se zelená tráva. Kvete sněžěnka a petrklíč. Na stromech pučí listí. Den se dluží. Noc se krátí. Slunce příjemně hřeje. Rolníci připravují pluh a brány. Pastýř vyhání stádo. Vše se raduje.

VII. Přídavné jméno.

Přípona *-ý* v mužském rodě.

(Oprava chybných tvarů krásné, malé.)

Žáci udávají ústně o osobách a věcech mužského rodu, jaké jsou, jako na př.:

Jaký je žák? — Žák je pilný.

Jaký je otec? — Otec je pracovitý.

Jaký je dědeček? — Dědeček je starý.

Jaký je stůl? — Stůl je hranatý.

Větami těmito udávali jsme o osobách a věcech, jaké jsou. Na každou osobu tázali jsme se v těchto větách

otázkou jaký? — Napíši slovo *jaký* na tabuli. Jaké *-ý* má na konci?

Ku kterému slovu si můžeme přidati slůvko *jaký*, to musí míti na konci tvrdé, dlouhé *ý*.

Úkol:

Napište jaký je: otec, dědeček, zajíc, stůl, sešit, papír, učeník, žák, syn, strom, inkoust, pes, dům, oltář, talíř.

Přípona *-á* v ženském rodě.

Učitel říká osoby a věci ženského rodu, a žáci udávají, jaké jsou, na př.:

Jaká je matka? — Matka je starostlivá. Jaká je světnice? — Světnice je veliká.

Pravidlo:

Ku kterému slovu si můžeme přidati slůvko *jaká*, to musí míti na konci dlouhé *-á*.

Úkol:

Napište, jaká je: sestra, kniha, tabulka, cihla, zástěra, čepice, vesta, košile, lavice, stěna, žačka, tabule, křída, světnice, studně.

Přípona *-é* ve středním rodě.

(Oprava chybných tvarů pěkný, malý atd.)

Učitel napíše na tabuli řadu podstatných jmen středního rodu, a žáci o nich udávají, jaké jsou.

Žáci obyčejně odpoví tvarem, jakého užívají v nářečí (veliký, kyselý atd.). Učitel upozorní na rozdíl řeči spisovné a nářečí a dá pak pravidlo:

Ku kterému slovu si můžeme přidati slůvko *jaké*, to musí míti na konci dlouhé *-é*.

Úkol:

Napište, jaké je: jablko, sklo, oko, topírko, zrcadlo, péro, olovo, stříbro, zlato, poupě, kotě, hříbě, house, děvče, máslo, kolo.

Cvičení opakovací spojené se tvary pomocného slovesa býti — bývá.

(Oprava chybného tvaru može bét.)

Říkejte barvy! (bílá, červená, modrá atd.) Některé věci mohou míti více barev. Zástěra na př. může býti bílá, nebo černá, červená nebo modrá.

Budete říkati o následujících věcech, jaké mohou býti dle barvy, a to tak, že udáte vždy jen dvě barvy:

vlas, oko, inkoust, papír, sklo, kůra stromů, knoflík, zástěra, košile, kabát, šátek, klobouk, kočka.

(Vlas může býti černý nebo hnědý atd.)

Podobně udávají žáci o věcech, jaké mohou býti dle rozměru (veliký, malý, vysoký, nízký, široký, dlouhý) a dle látky (dřevěný, zlatý, stříbrný, hliněný, skleněný atd.). Pak žáci udávají, jaká bývá: srst koně, kůra stromu, srst krávy, psa, kočky atd.

Úkol:

Napište, jaké mohou býti:

- a) dle barvy:
zástěra, papír, inkoust, vlas člověka;
- b) dle rozměru:
lavice, stůl, dům, světnice, okno;
- c) dle látky:
řetizek, zástěra, klobouk, lžíce, střecha.

-í u přídavných jmen měkkého zakončení.

Poznali jste již, že u některých jmen píšeme na konci tvrdé *y*.

Některá jména mají však dlouhé, měkké *í*, ačkoli se na ně tážeme otázkou jak *y*. Že u nich musíme psáti měkké *í*, poznáme již dle výslovnosti.

Jsou to:

večerní, noční, ranní, dopolední, polední, odpolední, denní; jarní, letní, podzimní, zimní; školní, domácí, kostelní, vlastní, cizí; horní, dolní, spodní, vrchní; lesní, polní, luční, zahradní, vánoční, velikonoční, svatodušní.

Žáci tvoří pak na jednotlivá přídavná jména věty.

Úkol:

Odpovězte na následující otázky:

Jaký čas je krásný? — Jaký čas je chladný? — Jaké nářadí je tabule? — Jaký strom je buk? — jablůň? — Které jsou nejradostnější svátky? — Kdy je mrskut (pomlázka)? — Máte vlastní dům? — Které je polní kvítko? — lesní? — luční? — Kdy je jitřní mše svatá? — Která ze světových stran je sluneční? (jih).

Pojem přídavného jména.

Říkali jste již o osobách a věcech, jaké jsou. Poznali jste, že na tato slova se tázati můžeme otázkami: jaký, jaká, jaké?

Pamatujte si:

Slova, kterými udáváme, jaké osoby nebo věci jsou, jmenují se přídavná jména.

Žáci pak píší následující věty a vyhledávají v nich přídavná jména:

Den je světlý. Noc je tmavá. Orel je dravý pták. Pes má bystrý čich. Člověk je tvor boží. Věrný přítel je živý poklad. Kukačka je stěhovavý pták. Křtitelnice je kostelní nářadí. Kůň je domácí zvíře. Hruškový květ je bílý. Smrk je jehličnatý strom.

Úkol:

Napište, jaké jsou následující věci a podtrhněte v napsaných větách přídavná jména:

pes, kočka, stůl, tabule, kabát, šátek, obraz, láhev, péro, strom, dům, srst, kůň, peří, kohout, vlas, košile, prkno, zajíc, plot. —

Rod přídavných jmen.

Kterým slovům říkáme přídavná jména? — Jak se jmenují osoby a věci?

Přídavným jménem tedy vždy udáváme něco o podstatném jméně. Říkáme slovům těm přídavná jména, protože je přidáváme ku jménům podstatným.

Kolikový rod jsme rozeznávali u podstatných jmen?

Zkusíme, zda přídavné jméno zůstane totéž při každém podstatném jméně.

Řeknu: Žák je pilný.

Které je zde přídavné jméno?

Řeknu: Žačka je pilná.

Které je zde přídavné jméno? — V obou větách jest totéž přídavné jméno. Končí se přídavné jméno v obou větách stejně?

Totéž o větě: Děvče je pilné.

Jakého rodu je podstatné jméno žák?

Pamatujte si:

U podstatného jména rodu mužského jest i přídavné jméno rodu mužského.

Podobně o všech rodech.

Že u podstatného jména rodu mužského jest i přídavné jméno rodu mužského, říkáme, že jest téhož rodu, nebo že se s ním shoduje v rodě.

Pamatujte si:

Přídavné jméno jest téhož rodu jako podstatné, ku kterému náleží.

Žáci pak píší následující věty, vyhledávají podstatná a k nim příslušná přídavná jména udávající rod jejich:

Kukačka je stěhovavý pták. Štika je dravá ryba. Buk je listnatý strom. Fléta je hudební nástroj. Bujný kůň se brzo unaví. Mladý medvěd bývá veselý a skotačivý. Zdvořilý pozdrav bývá lidem milý. Některé jablko je červivé. Okno je skleněné. Pracovitý dělník všude práci najde. Zdravý člověk nepotřebuje lékaře.

Úkol:

Pište věty, aby v každé bylo přídavné jméno!

Číslo přídavných jmen.

Podobně, jak v předešlém cvičení uvedeno bylo, probere se poučka:

Přídavné jméno jest téhož čísla jako podstatné, ku kterému náleží.

Žáci pak píší následující věty, vyhledávají podstatná jména a k nim náležející přídavná a udávají o nich rod a číslo:

Hladový člověk si nevybírá. Pravý přítel nepochlebuje. Halíř je bronzový. Řetízek je zlatý. Obloha je modrá. Nůž je ostrý nebo tupý. Klobouk může býti slaměný nebo plstěný.

Kolářské dláto je ostré. Žák má krásné pouzdro a v něm nové péro. Hloupý hloupého haní. Malý pták má malé hnízdo. Kolečka v hodinách jsou zubatá. Děvčata nosí modré šátky.

Úkol:

Pište věty, aby v každé bylo přídavné jméno!

VIII. Náměstky.

Osobní náměstky.

(Oprava chybných tvarů te, von, me, ve, voni.)

Co jsi ty? — Já jsem žák.

Jsi stár? — mlád? — silný? — veliký jako muž? atd.

Řekni sousedovi, že je žák. Te seš žák.

Řekl jsi: Te seš žák. Tak mluvíti nemáme. Neříkáme te, ale ty. Neříkáme seš, ale jsi. Napíše slova ta na tabuli. Řekni teď správně N., jak je stár, že je mladý, veliký, hodný, poslušný, k tobě upřímný atd.

Řekni teď správně N., že není starý jako M. Te neseš tak starý jako M.

Neříkáme neseš, ale nejsi. Řekni větu ještě jednou správně! Řekni k N., že není ještě 10 let stár, že není syn rolníkův, že není denně ve škole, že není tak veliký jako R. atd.

Podobně větami opraví se tvary von, voni, me a ve. Učitel pak napíše na tabuli následující řadu slov:

já jsem	my jsme
ty jsi	vy jste
on jest	oni jsou

a žáci je ve sboru říkají. Zbývá-li času, říkají časování slovesa býti v celých větách, jako: Já jsem žák. Ty jsi žák. On jest žák. My jsme žáci. Vy jste žáci. Oni jsou žáci.

Úkol:

Pište věty, aby v nich byla slůvka: já jsem, ty jsi, on jest, ona jest, my jsme, vy jste, oni jsou.

Prisvojovací námětky.

(Oprava chybných tvarů muj, tvuj, mi, naša, vaša.)

Jaký je tvůj kabát? — Můj kabát je šedý. Řikáte: Muj kabát je šedý. Máme říkati: Můj kabát je šedý. Ve slově můj máme psáti *ž* s kolečkem.

Podobně říkají žáci o jiných svých věcech, jaké jsou. Řekni svému sousedovi, že jeho klobouk je černý!

Tvůj klobouk je černý.

Podobně mnoho vět.

Taktéž probere se tvar *mé* proti tvaru *mí*, jako: mé péro, mé pouzdro atd.

Je vaše světnice veliká? — Vy neříkáte: Naše světnice je veliká. Řikáte: Naša světnice je veliká. Tak mluvíti nemáme. Neříkáme naša, ale naše.

Podobně udávají žáci o jiných věcech v domácnosti jaké jsou.

Řekni sousedovi, že jejich zahrada je veliká! — Podobně více příkladů.

Úkol:

Udávejte, jaký (-é) je: tvůj kabát, klobouk, sešit, pouzdro, vlas, šátek;

co dělá: tvůj otec, bratr, spolužák;

jaká je: vaše střecha na domě, zahrada, skříň, tabule, školní světnice, lavice.

IX. Podmět a výrok.

Podmět.

Pověz, N., něco o matce! — O kom jsi v této větě něco řekl?

Podobně o více osobách.

Řekni, N., něco o koni! — O čem jsi v této větě něco řekl?

Podobně o více věcech.

V prvních větách mluvili jsme vždy o osobách, ve druhých o věcech.

Osoba nebo věc, o které se ve větě mluví, jmenuje se podmět.

Napiši: Otec pracuje.

O kom se mluví v této větě? — Které slovo je zde podmětem? Dejte pozor, jak se budu tázati po slově otec!

Kdo pracuje?

Kterou otázkou jsem se tázal?

Podobně více příkladů.

Na osobu se tážeme otázkou *kdo*.

Podobně probere se poučka:

Na věc se tážeme otázkou *co*.

Osoba a věc, o které ve větě mluvíme, jest podmět em.

Na podmět se tážeme otázkou *kdo* neb *co*.

Žáci pak říkají věty a vyhledávají v nich podměty na otázku *kdo* neb *co*.

Úkol:

Pište věty a podtrhuje v nich podměty!

Výrok.

Řekni N., něco o žáku! — O kom jsi mluvil v této větě? — Které slovo je podmětem této věty?

Co jsi pověděl o žáku?

Podobně mnoho příkladů.

Co se o podmětu povídá, je výrok.

Žáci pak říkají různé věty o dvou slovech, pak o třech slovech (se sponou: jest, byl, bývá, bude) a určují podmět a výrok.

Úkol:

Pište věty se slůvky jest, byl, bývá, bude, má býti, může býti, chce býti, musí býti.

X. Věta prostá.

Poznali jste již podmět a výrok.

Řeknu větu: P e s š t ě k á.

Najdi v této větě podmět! — výrok!

Je v této větě více než podmět a výrok?

Podobně více příkladů.

Věta, která má jen podmět a výrok, je věta prostá.

Řeknu větu: Pes štěká na dvoře.

Je tato věta prostá? — proč?

Nalezni v této větě prostou větu! — Co jen řekneš?
Podobně více příkladů!

Úkol:

Vypište z následujících vět věty prosté:

Kůň tahá vozy. Kovář kuje koně. Žák čte článek. Oráč
oře na poli. Sekáč seče obilí. Zámečník piluje klíč. Matka
vaří oběd. Večer slunce zapadá. Malíři malují obrazy. Lékař
léčí nemocného. Zahradník ryje záhony. Stolař natírá dvěře.
Na jaře stromy kvetou. Mládí je krásný čas. Vlas starce
bývá šedý. Ráno kohout kokrhá. Na podzim den se krátí.*)

*) Příslušná pravopisná cvičení obsahuje naše „Speciální me-
thodika pravopisu“, která vyšla v Urbánkově „Bibliothéce paedagogické“.

OBSAH.

	Strana
Předmluva	3
I. Část theoretická	7
II. Část praktická	18
I. Slovo, slabika, hláska, abeceda	19
II. Věta	22
III. Samohlásky krátké a dlouhé	26
IV. Souhlásky	30
V. Podstatné jméno	38
VI. Sloveso	41
VII. Přídavné jméno	52
VIII. Náměstky	57
IX. Podmět a výrok	58
X. Věta prostá	59
